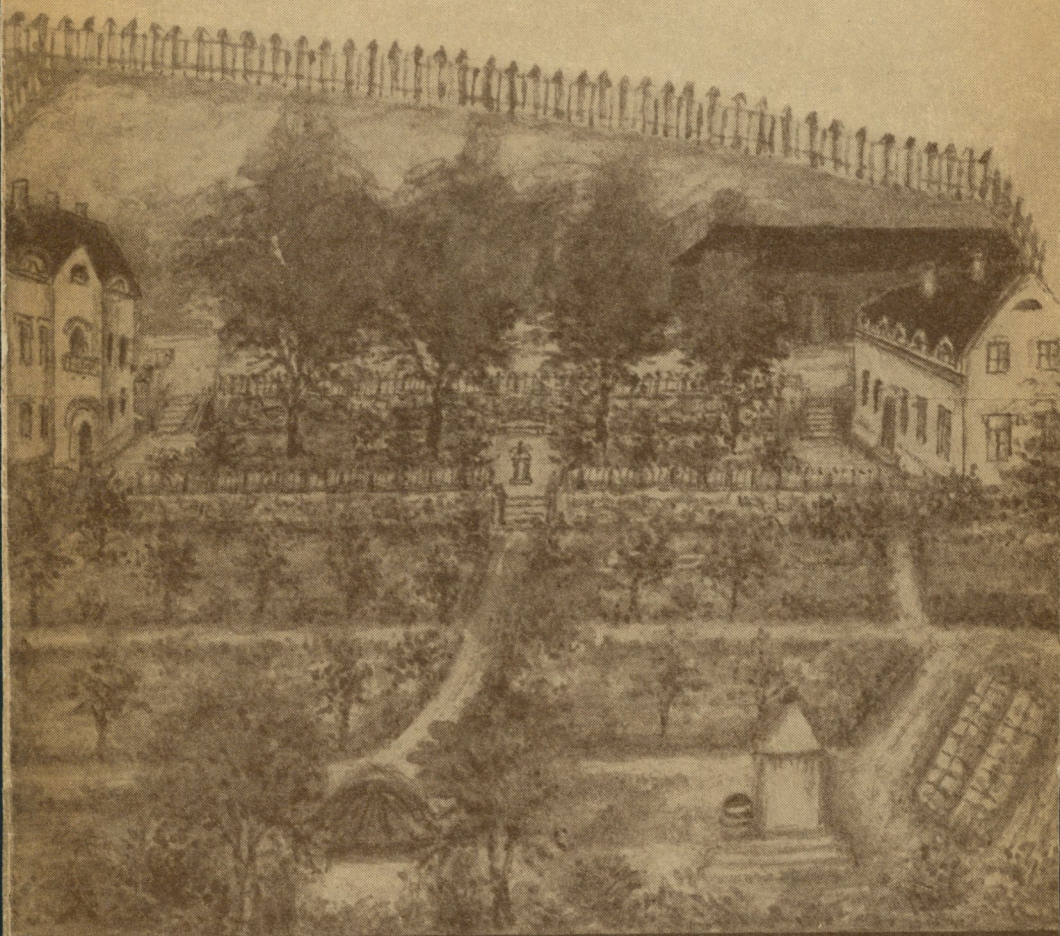
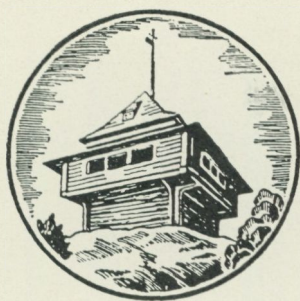

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1952**

H. M. KONUNG GUSTAF VI ADOLF — *musseimannen*.
Vid den nyordnade skråavdelningens öppnande den 22 maj 1951.

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1952

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en akvarellmålning av malmgården Henriksdal vid Surbrunnsgatan i Stockholm. Gårdsbebyggelsen — där Artur Hazelius' födelsehus, nu på Skansen, utgör högra flygeln — behandlas i årsboken på sid. 87. Målningen är utförd ur minnet av fröken Emelie Carger och tillhör museets nyförvärv (inv.-nr 244 126).

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1952

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

SMÅLÄNSK SYN PÅ SKÅNE

av Mats Rehnberg

Folklivsforskaren är en iakttagare som uppmärksamt betraktar varje bygds egenskaper, det må gälla odlingar, byggnader, redskap, arbetsmetoder eller andra drag. Kunskapen om motsvarande förhållanden på andra platser möjliggör jämförelser eller karaktistiker.

Den som av vetenskapliga skäl tränat iakttagelseförmågan kan ibland börja undra, hur mycket vanligt folk observerar och lägger på minnet vid kortare eller längre besök i en ny miljö. Krigsåren erbjöd lämpliga tillfällen att undersöka denna fråga.

Under beredskapsåren 1939—45 fick ett mycket stort antal svenskar anledning att vistas i nya trakter. Förbanden var långa perioder bundna till vissa försvars- och bevakningsavsnitt. Inom dessa områden pågick bevakningstjänsten, skedde de dagliga befästningsarbetena och utfördes talrika övningar av olika slag. Lokalkännedomen ökades genom att truppen på fritiden, dvs. under kvällar, söndagar och fripass då delar av styrkorna var lediga från direkt bevakning eller övning, av beredskapsskäl måste vistas inom ett begränsat område där de snabbt kunde larmas.

Beredskapstjänstgöringen på nya platser utgjorde för en mycket stor del av truppen en första mera grundlig konfrontation med en annan del av landet. Detta gav nya erfarenheter mot vilka man reagerade på olika sätt.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till professor Sigfrid Svensson på 50-årsdagen den 1 juni 1951.

Under de sex år då min museitjänst en eller flera gånger årligen avbröts för kortare eller längre militära tjänstgöringsperioder, gavs det rika möjligheter att studera hur de inkallade upplevde för dem nya miljöer. Redan under de första förvirrade april-dagarna 1940 kom uppmärksamheten att riktas mot dessa problem. Av långt driven militär sekretess var de inkallade förbjudna att i brev omtala var de befann sig. Åtminstone de första månaderna 1940 var hemlighetsmakeriet dessutom ytterligare ökat genom att alla brev från truppen skulle inlämnas till befälet, som skulle genomläsa opusen och tillse att mamma inte fick del av några militära hemligheter. En småländsk småbrukarson som ville låta sin fader förstå i vilket sällsamt land han hamnat, då han var förlagd i Husie utanför Malmö, skrev att de kommit till en underlig provins där rödfärgen måtte vara förbjuden, ty korna var svarta och husen vita. Ett annat år, när bataljonen lastat ur i mellersta Skåne, inträffade nya anledningar till förvåning över kreaturen. En hygglig hemmason från Lagan fick se en flock feta kor stå till buken i klöver. Han slängde tömmarna åt en rapportkarl och rusade med piskan i högsta hugg mot korna som skrämda skumpade undan. Kuskens förvåning blev stor när han kunde konstatera att hela raden av kor avsiktligt var bunden i klövern. Från barnsben hade han hemma lärt sig att det alltid var risk att korna skulle dö, om de kom ut i klöver och föråt sig.

Efter att under ett par år ha iakttagit hur mannarna reagerade i olika för dem främmande bygder, lät jag i december 1943 ut-sända en del direkta frågor till c:a 200 man vid fältpost 21212 eller andra kompaniet vid Kronobergs regemente. Manskapet där var sammansatt av folk från Kronobergs län, södra delen av Kalmar län och Blekinge. Huvudparten var bondsöner, lantar-betare, arbetare, hantverkare och butiksanställda.

Frågorna hade följande lydelse:

1. Hade Du varit i Skåne någon gång tidigare, innan Du kom dit som soldat?
2. Vad var det allra första, mest iögonenfallande enligt Din åsikt, då Du första gången kom till Skåne? (Redogör litet för om det var slätten, pilarna, gårdarna, djuren, språket etc.)

3. Vad tycker Du är det märkligaste eller mest iögonenfallande eller typiska i själva landskapsbildens utformning?
4. Vad tycker Du på motsvarande sätt om de skånska bondgårdarna eller byggnaderna i allmänhet beträffande material, form, hygien etc.
5. Vad fann Du på motsvarande sätt anmärkningsvärt beträffande jordbrukets skötsel, odlingsväxter, djur, redskap, anordningar etc.?
6. Vad fann Du egenartat i de större eller mindre samhällena?
7. Vad fann Du olikartat etc. beträffande människorna, deras språk, sätt och seder, hygien och andra vanor.

Sammanlagt 51 man insände skriftliga svar. Detta antal utgjorde ungefär 25 % av de tillfrågade. De övriga hade av olika skäl inte kommit sig för med att skriva.

Av det totala antalet svarande visade det sig att 60 % aldrig tidigare varit i Skåne. Av de övriga hade de flesta endast varit där på en kort cykeltur eller som deltagare i en fotbollsmatch. Blott ett par man kunde sägas ha vistats där någon längre tid som arbetare eller dylikt.

Fråga nr 2, som tog sikte på det mest iögonenfallande vid första intrycket, gav sammanlagt 29 olika uppgifter, av vilka dock några utgjorde olika perspektiv på samma företeelse. I första hand nämndes givetvis slättlandskapet (36 svar). Närmast i antal följde den skånska dialekten (16 svar). Det är som synes ett långt hopp till något intryck närmast efter slätten. I tredje rummet kom låglandskorna (13 svar), därefter alléerna och pilträden (9 svar) och de kringbyggda gårdarna (9 svar). Man måste dock konstatera att byggnadsskicket i dess helhet tilldragit sig uppmärksamheten i sammanlagt betydligt flera fall, vilket framgår av det följande. Sålunda observerades med stark förvåning att bostadshus och fähus är ihopbyggda (6 svar) och att Skåne utmärks av ett så särpräglat byggnadssätt som korsvirke (5 svar). Att gårdarna ligger utspridda har framhållits (4 svar) liksom också förekomsten av halmtak på boningshusen (4 svar). Väderkvarnarna har väckt uppmärksamhet (3 svar) och man har ansett hygien på gårdarna undermålig (3 svar). Ett par iakttagare har frapperats av att de såg så många kyrkor samtidigt (2 svar) och

att så många byggnader på landsbygden var uppförda av tegel (2 svar). Lika många har velat uttrycka sig erkännamt för att de rönt så vänligt bemötande (2 svar). Likaledes antecknades avsaknaden av gärdesgårdar eller staket (2 svar) och uppskattning av de goda vägarna (2 svar).

Spridda iakttagelser (vardera 1 svar) gäller sådant som de fina utsikterna, skogsbristen, bokskogen, den förstklassiga maskinparken i godsladugårdarna, hygien i ladugårdarna, hästarnas kvalitet, rikedom på gäss och kalkoner, att korna tjudrades, sockerbetsodlingen eller den sävliga arbetslunk som någon trott sig finna.

Det är möjligt att exemplifieringen i själva frågeformuleringen lockat till att i första hand ange slätten, språket, gårdarna m. m.

Den tredje frågan avsåg att söka förmå försöksobjekten att efter vistelsen i Skåne eftersinna, vad de verkligen ansåg karaktéristiskt i landskapsbilden, alltså i viss mån en omvärdering och fördjupad analys av det första intrycket. I första rummet nämnes åter slättlandskapet men nästan genomgående med understrykande av dess egenskap av åkerlandskap (17 svar). Att vederbörande verkligen försökt ge något annat än en upprepning av svaret på föregående fråga om de första intrycken, framgår av att slätten nu bara nämnes hälften så många gånger. Närmast i tur följer kyrkorna, som uppmärksammas dels på grund av sitt antal, dels på grund av att de ofta anges ligga ensamma på åkrarna ett stycke från annan bebyggelse (7 svar). Att landskapet verkar omväxlande finner flera (6 svar) liksom att gårdarna ligger ensligt och glest (6 svar). De milslånga åsarna har uppmärksammas (5 svar) liksom pilarna (4 svar) och väderkvarnarna (4 svar). Man prisar de goda och talrika vägarna (3 svar), korsvirkeshusen (3 svar) och de goda utsikterna (3 svar). Bokskogen har räknats som typisk (2 svar) liksom bristen på barrskog (2 svar). Med viss förvåning har man iakttagit bristen på skärgård vid kusten (2 svar). Enstaka iakttagelser (1 svar vardera) gäller att städerna saknar backar, att terrängen är så kuperad i slättbygden, att det är ont om sjöar och träsk, att stängsel saknas, att järnvägarna är särskilt talrika och att folk och djur bor tätt inpå varandra.

Den fjärde frågan som gällde landsbygdens byggnadsskick blev

ganska enhetligt besvarad. Man påtalade i olika tongångar hygien som ansågs bristfällig (36 svar), något som ofta motiveras med att djurhus och bostäder var sammanbyggda (16 svar). Att byggnadsmaterialet var tegel noterades med beröm (13 svar). Halmtaken räknades som typiska men av tvivelaktigt värde (7 svar). Somliga ansåg gårdarna praktiskt (2 svar) och andra opraktiskt (2 svar) inredda. En tyckte att gårdarna ofta var illa underhållna, en annan att de var bra och ännu en att de gamla gårdarna var trevliga och vackra (1 svar vardera).

Beträffande den femte frågan — om jordbruket — har självfallet det vanligaste omdömet blivit att detta stod på ett högt plan (23 svar), att det i hög grad var utrustat med maskiner (19 svar) och att kor (9 svar) resp. hästar (8 svar) var välskötta. En intressant iakttagelse som upprepades av många var att redskapen sköttes illa och fick stå ute i alla väder, ofta även på vintern (9 svar). Rapsodlingen (8 svar), vetemängden (8 svar), sockerbetorna (6 svar) och senapen (5 svar) hörde till det som särskilt uppmärksammades.

Spridda iakttagelser (vardera 1 svar) rörde bruket av 3 draghästar, skygglapparna på hästarna samt de kuperade hästsvansarna.

Ett par man har antecknat att de ansåg vagnarna ha ovanligt höga och smala hjul (2 svar), andra att foderhissarna var en nyhet för dem (2 svar). En småländsk beväring ansåg att man slösade genom att ofta lägga gödseln lös på södersidan. En annan uttryckte sin förvåning, då han för första gången såg betmassa.

Den sjätte frågan om städer och samhällen måste anses betydligt svårare att besvara, men iakttagelserna var också mera nyanterade. Den mest redovisade iakttagelsen, som dock inte omfattade särskilt många svar, var att de smärre samhällena i så hög grad vuxit upp vid en väg som kantades av en rad hus på vardera sidan. Man har vidare frapperats av att husen här ofta var sammanbyggda — till skillnad från villabebyggelse på andra håll i landet (3 svar). Vidare har man ansett, att boningshusen i de mindre samhällena merendels var mycket små och smyckade med någon liten plantering (3 svar). Det har vidare uppmärksammats att gatorna ofta är stensatta också i småsamhällena, trots sten-

bristen i Skåne (3 svar). En iakttagelse som fyllt flera beväringar med särskild glädje var möjligheten att i Malmöhus län kunna inköpa pilsner i nästan vilken affär som helst (3 svar).

Enstaka iakttagelser (1 svar vardera) har gällt att så många gator är asfalterade, att man har tegelhus i nästan samma stil i alla småsamhällen, att husgavlarna ofta är klädda med asfaltpapp, att trädgårdsgångarna brukar kantas med tegelstenar och att det är tätt med butiker också i småsamhällen. Vidare har man uppmärksammat att småsamhällena tycks kunna uppstå utan industri, att de mindre samhällena verkar fattigare än städerna och att folket där går sämre klädda. Mejeri, kyrka och ofta järnvägsstation hittade man också i smärre samhällen liksom även vårdshus med ölrättigheter. Från de större städerna finns nästan inga iakttagelser mer än att parkerna är vackra (1 svar) och att städerna saknar grönskande omgivningar (1 svar). Denna brist på iakttagelser beträffande större städer är förklarlig genom att de tillfrågade främst härstammade från landsbygden eller mindre städer.

Den sjunde frågan gällde beväringarnas tankar om skåningarna själva. Det underliga språket står i främsta rummet (27 svar), varvid några tycker det är fult (9 svar), en del anser det trevligt (3 svar) och resten endast att det är underligt, särskilt de ovanliga benämningarna på saker och ting.

Då det gäller karakteristiken av skåningarnas egenskaper nämnes i främsta rummet deras gästvänlighet (8 svar) och tillmötesgående (7 svar), ofta understruket att det gällde mot de inkallade. Bland åsikter som uttalats återfinns också att skåningarna är tröga och sävliga (6 svar), glada och vänliga (6 svar), feta (5 svar), gemytliga (4 svar), pratsamma (3 svar), skrytsamma (3 svar), dryga (3 svar) och självsäkra (2 svar), frigjorda (2 svar) och egenkära (2 svar).

Mer speciellt personliga erfarenheter torde ligga bakom uppgifterna om hur trevliga de skånska flickorna är (4 svar), medan ett par trott sig konstatera särskild rikedom på horor i landskapet (2 svar). En uppfattning som många delat var att folk, särskilt på landsbygden, skulle vara snuskigare än i Småland och Blekinge (10 svar).

Spridda uppgifter (1 svar vardera) gäller att skåningarna är frågvisa, framfusiga, snarstuckna, lata, högdragna, oåtkomliga, egenkära, lokalpatriotiska, hjälpsamma, ogästvänliga, kamratliga, lugna.

Ett par beväringar tycker sig ha funnit, att maten är mycket viktig i Skåne (2 svar) och ett par andra att spriten spelar stor roll här (2 svar).

Någon har funnit att folket arbetar även på helgdagar, ja t. o. m. jul- och påskdagar om det behövs. En annan påpekar att det är ordentligt reglerade arbetstider och tider för vila. Ytterligare har någon observerat att lördageftermiddagarna alltid hålles som verklig fritid. Klasskillnaden mellan husbönder och drängar anses påfallande stor. Man förvånas över att folk äter senap i stället för pepparrot till torsk. En iakttagelse, att det är svårt att bli bekant med skåningar, motsäges av en annan, att obekanta gärna tilltalar varandra. Med förvåning har man lyssnat till personnamn av typen "Anna Per Jöns". Vidare uppmärksammades, att skåningarna inte hälsar på obekanta människor på vägen såsom fallet är hemma i Småland. Någon ansåg att skåningarna svär mycket och en annan frapperades av att potatisen sparkades upp med trätofflor eller togs med händerna.

Något särskilt uppseendeväckande eller ur folkloristisk synpunkt märkligt resultat gav inte denna lilla improviserade undersökning. I viss utsträckning är svaren ganska självfallna. Mången gång kan man i uppgiftslämnarens person och hemort finna förklaringen till att han observerat ett eller annat. Sålunda är det ungdomar från det högkyrkliga och nykterhetsbetonade Varend som observerat att lantarbetarna ofta arbetade på helgdagar eller att ölförsäljningen inom Malmöhus län är friare än på något annat håll i landet etc. I en hel del fall kan man märka ganska bristfälliga och godtyckliga iakttagelser.

I flertalet fall har svaren varit ganska vaga och onyanserade. Detta beror givetvis på att det varit svårt för dessa ynglingar att i ord formulera sina intryck eller göra jämförelser. Endast ett fåtal exempel skall här anföras. "Människorna verkade frodiga, talträngda, en aning frågvisa, språket icke Sveriges vackraste,

men ändå trevligt i mitt tycke, särskilt de olika benämningarna på en del saker och ting. Gästfriheten var god, sättet kanske en aning framfusigt."

"En markant skillnad med folket här hemma var att man umgås icke med varandra. En bonde i Skåne tycks knappast känna sin granne, men ber heller inte sin granne om hjälp vid olika arbetens utförande om så skulle påfordras", skriver en bondson från Virestad.

"Jag får det intrycket att Sverige är större, när jag kommer till Skåne än jag annars tycker att det är när jag går här uppe bland skogarna", yttrar en fabriksarbetare från Sunnerbo.

"Vägen var som en kanal genom husraderna", konstaterar en glasblåsare från Målerås på tal om samhällena kring Lund. "Det ser ut som om man hade kommit någonstans i utlandet, när man tittar på byggnadsstilen för så ser det inte ut här hemma i Sverige, om jag får säga, både boningshus, kyrkor, slott och andra saker", konstaterar en glassipare i Kosta.

Skåningarna hade "ett mera öppet och gladare sätt än de nordligare folken som är mera allvarliga och inbundna på något sätt", tycker en bonddräng från Örsjö i Nybrotrakten. Skåningarnas "sätt och seder var mycket efter dom i Blekinge, för dom hade inte en utan många ovanor. Utom kvinnorna, dom var fina", dekreterar en fiskare från östra Blekinge.

"Här i Småland ligger åkrarna inne i skogen och därnere i Skåne ligger skogsdungarna ute i åkrarna", sammanfattar en bondson från Torsås i Södra Möre.

Resultatet av detta försök att utröna hur folk från en trakt iakttagat bygd och folk i en annan trakt kan varken sägas vara särskilt lyckat eller misslyckat. Genom att de utfrågade utgjordes av smålänningar och blekingar, var skillnaden mellan hembygden och Skåne många gånger inte så stor. Svaren hade förmodligen blivit annorlunda om frågorna hade ställts till exempelvis en norrländsk trupp som vistats i Skåne. Några märkligare resultat torde inte vara att nå genom undersökningar av detta slag. Men det var lockande att för en gångs skull fråga folk vad de själva iakttog av folklivet.